

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 46. – С. 119-132
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.119-132

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 46. – pp. 119-132
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.119-132

УДК 324:352] (477)(091)

© Анатолій Круглашов¹
© Юлія Трач²

Еволюція моделі виборів місцевих Рад в Україні

В статті досліджується процес формування національної моделі виборів до місцевих рад України. Автори відзначають, що за роки незалежності в Україні місцеві вибори проводилися за різними типами виборчих систем. На основі їх вивчення виокремлено декілька етапів формування моделі виборів до місцевих Рад в Україні. Так, можна констатувати, що вибори 1994 р., 1998 р. і 2002 р. проходили за мажоритарною системою відносної більшості, вибори 2006 р. – за пропорційною з закритими виборчими списками, 2010 р. – за змішаною системою, а вибори 2015 р. – за пропорційною системою з відкритими регіональними списками (крім депутатів сільських і селищних рад). Нарешті останні місцеві вибори 2020 р. відбулися за певним чином модифікованою пропорційною системою також. Складно визначити, яка з апробованих часом виборчих систем є найкращою. На думку авторів, будь-яку виборчу систему, її недоліки й переваги, можна оцінити лише в контексті її взаємодії з певним типом політичної системи, політичним режимом, панівним типом політичної культури громадян країни, природою діючих у ній політичних партій, станом розвитку громадянського суспільства тощо. Тим не менше, авторами виокремлено як позитивні сторони, так і недоліки кожної з них, запропоновано певні шляхи вирішення виявлених системних проблем у політико-правовому та інституційному забезпеченні виборчих процесів до органів місцевого самоврядування України.

Ключові слова: місцеве самоврядування, виборча модель, нормативно-правові засади виборів, місцева демократія.

Model of Elections to Local Councils in Ukraine Evolution

This paper reflects process of national model of local and regional elections' evolution in Ukraine. The authors trace the origin of the local democratic election since the end of the USSR and the beginning of Ukraine's Independence. They looked at key factors, which determine the legal framework of the local elections as well as at the will and whims of political elite, who try to subject rules of the game to their vested interests in national and local politics.

The article outlines main stages of the local elections' system evolution. The authors point out that Ukraine has changed its electoral model several times, local elections including. Thus, elections of 1994, 1998 and 2002 were held in accordance with the majority system, 2006 elections were grounded on the proportional system with the closed electoral lists. Elections of 2010 experimented with the mixture of both previous systems. Elections of 2015 were founded on the proportional system with open electoral lists and of 2020 with the same system despite some minor adjustments made.

It is hardly easy to state what kind of electoral system is the best. Effectiveness of any depends on the certain conditions, which should be taken into careful consideration. Pros and cons of any electoral system relay on certain political system and corresponding regime peculiarities, depends on dominant type of the political culture of the citizens, political parties principal characteristics and activity of the Civic society. However, the authors outline positive and negative sides of all the systems Ukraine adopted and explored. They also make some proposals aimed at resolution of the most vicious prob-

¹ Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: a.kruglashov@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0611-2698>.

² Магістр публічного управління та адміністрування факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: yulich22@yahoo.com.

lems penetrated electoral processes in Ukraine, covering their legal foundations and institutional design of elections to the local Self-government bodies.

Keywords: local self-government, electoral model, legal foundations of the election, local democracy.

Вступ

В умовах жорстокої російсько-української війни, коли йдеться про фізичне виживання мільйонів українців та збереження власної національної державності, потребує особливої уваги вивчення всіх факторів стійкості та розвитку системи влади в нашій державі, аналіз ефективності функціонування інститутів влади як у центрі, так і на місцях. Основою демократичного ладу в нашій країні є місцева демократія, а надійним фундаментом державності – розвинуте місцеве самоврядування. Тому від того, як формуються органи місцевого самоврядування, наскільки виборча модель і вся система виборів здатні забезпечувати демократичне формування та своєчасне ефективне оновлення влади на місцях, а обрані депутати та посадові особи – слугувати інтересам громадян і громад – залежить соціальна та політична стабільність і безпека, подальший розвиток нашої країни в цілому. Проте, незважаючи на досягнутий поступ, вибори до місцевих рад все ще відбуваються із суперечливими результатами, які породжують напруження, а часом і конфлікти на місцях, викликають правомірні запитання до демократичності їх правових основ й існуючих виборчих механізмів і процедур.

Мета статті полягає у вивченні основних етапів формування вітчизняної моделі виборів до місцевих рад, визначенні ключових чинників та змісту її еволюції упродовж усього періоду незалежності України. Завдання статті полягають, по-перше, у виявленні основних чинників змін виборчої системи України та, по-друге, з'ясуванні наслідків цих політико-правових новацій для розвитку вітчизняної системи місцевого самоврядування та стану місцевої демократії, зокрема на прикладі Чернівецької області.

Проблематика дослідження достатньо активно вивчається у науковій літературі, зокрема варто згадати такі напрацювання науковців, як монографічні праці Ковальчука О., Буркута І., Колесникова О., Яремчука В., Ротар Н., Находа М., Ворони П., а також наукові статті Ткачука Ю., Швидюка С., Батанова О., Кобути С., Стефурака Н., Нікіфорої І., Ільницького М., Поліщука І., які у своїх працях вивчали місцеві вибори та їх еволюцію. У роботах названих авторів розглянуті наслідки застосування певних виборчих систем у формуванні органів місцевого самоврядування. Але цілісного вивчення етапів формування виборчої системи до місцевих Рад, критичного аналізу її позитивних та негативних аспектів у науковій літературі ще не було здійснено.

Виклад основного матеріалу

За роки незалежності в Україні місцеві вибори проводилися за різними типами виборчих систем. На основі їх вивчення доцільно виокремити декілька етапів формування моделі виборів до місцевих Рад в Україні. Так, можна констатувати, що вибори 1994 р., 1998 р. і 2002 р. проходили за мажоритарною системою відносної більшості, вибори 2006 р. – за пропорційною з закритими виборчими списками, 2010 р. – за змішаною системою, а вибори 2015 р. – за пропорційною системою з відкритими регіональними списками (крім депутатів сільських та селищних рад). Нарешті останні вибори 2020 р. відбулися за певним чином модифікованою пропорційною системою також. Визначити, яка з виборчих систем є найкращою складно, тому що будь-яку виборчу систему, її недоліки і переваги, можна оцінити лише у її взаємодії з певним типом політичної системи, політичним режимом, панівним типом політичної культури громадян конкретної країни, природою діючих у ній політичних партій, станом громадянського суспільства тощо.

На кожному історичному етапі свого розвитку виборча система може або сприяти демократичному поступу країни, або гальмувати його. Тому виборчі закони перестають відповідати своїм цілям в міру того, як розвиваються інші інститути суспільства і держави. Не випадково в умовах значних суспільно-політичних змін виборча система в Україні змінюється доволі часто і досі не набула усталеного змісту і завершеного оформлення³.

³ Ващенко, К., Корнієнко, В. Види виборчих систем. Режим доступу: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/102..htm> [19 грудня 2019]

Відповідно, кожен етап формування моделі виборів характеризувався використанням певних політичних технологій, змінами відповідного законодавства, які відбувалися практично перед кожними черговими виборами, аби «зіграти на руку» правлячим на той час владним силам та створити на законодавчому рівні найкращі умови для подальшої участі їх представників у передвиборчій боротьбі, як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні.

Необхідно згадати, що перші відносно вільні демократичні вибори в УРСР були проведені в 1990 р. Вже тоді в наслідок їх проведення відбулись позитивні зміни у системі державно-владних відносин. Вони сприяли зрушенням як у національній, так і в політичній свідомості населення тоді ще УРСР. Ці вибори проводилися за мажоритарною системою абсолютної більшості, що згідно з чинним тоді законодавством означало, що обраним вважається той кандидат у депутати, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь в голосуванні. Вибори визнавалися такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше 50% виборців, а також у зв'язку з вибуттям усіх зареєстрованих по округу кандидатів у депутати. А при виборах до селищної, сільської Ради за загальним списком (багатомандатний виборчий округ), якщо залишилась менша або рівна кількість кандидатів, ніж є депутатських мандатів⁴.

Останні вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих рад припали на період зростаючого критичного ставлення населення до комуністичної влади й невдоволення її діяльністю, суспільного піднесення й зростаючої підтримки на українських землях новітніх громадсько-політичних формувань, зокрема таких як Українська гельсінська спілка (УГС), Народний Рух України, які проводили мітинги та інші публічні заходи із закликом здійснення виборів демократичним шляхом. Тому важливе значення для консолідації демократичних сил України мало утворення Демократичного блоку та прийняття ним виборчого маніфесту, в якому висувалася програма побудови демократичної суверенної України⁵.

Формування такого альтернативного щодо КПРС блоку змінило практику проведення виборів та мало інші важливі наслідки для розвитку процесів розпаду СРСР, так як до цього лише одна ця партія претендувала на владу і монополю розпоряджалася нею. Завдяки ефективним методам пропагування ідей, публікації своїх гасел у неформальній пресі, невідконтрольній правлячій владі, тогочасні представники демократичних сил набрали широкої популярності серед виборців та зуміли скласти гідну конкуренцію Комуністичній партії, насамперед у столиці України та в обласних центрах. Меншою мірою така тенденція спостерігалась у невеличких містах й особливо селах. На сільське населення більший вплив мали обіцянки представників компартійної номенклатури, які могли посприяти покращенню матеріального життя в селі, аніж проголошення демократичних ідей їх опонентами. Та, незважаючи на недостатню національну свідомість і значно меншу громадянську активність селян, їх недовіру до можливості змін власного життя на краще через проголошення певних національно-демократичних ідей, все ж демократичні сили набрали значну кількість голосів на виборах, як до парламенту, так і до місцевих Рад. Хоча по Україні, зокрема у західному регіоні, результати виборів були дуже не однозначними.

Врешті-решт у результаті перемоги демократичних кандидатів уперше за кілька десятиріч років представницькі та виконавчі органи рад формувалися на демократичній виборній основі, ліквідувавши існуючу до цього практику номенклатурного займання державних посад за вказівкою партійних комітетів. Обкоми й райкоми втрачали реальну можливість безпосередньо впливати на підбір кадрів, а їхні представники в окремих місцевих радах, опинившись у меншості, не могли слухняно проводити визначену партійну лінію⁶.

Суттєві зміни у виборчій системі України починаються вже в умовах проголошеної 24 серпня 1991 р. незалежності нашої держави. Її становлення відбувалося складно і болісно, призвівши до загострення соціально-економічної кризи. Вона була успадкована від процесів розпаду СРСР і була посилена неспроможністю новопосталої, але за своїм походженням номенклатур-

⁴ Україна. Верховна Рада України, (1990). *Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР* Закон України № 8305-XI, 27 жовтня 1989.

⁵ Кобута. С., Кобута, Л., 2010. Демократичні вибори в Україні 1990 року: особливості проведення та наслідки, *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. №17, с. 40.

⁶ Там само, с. 43.

ної еліти, яка в цілому зберегла важелі політичного та управлінського впливу на розвиток нової держави, відповідати на виклики часу в інтересах всього українського суспільства.

В таких умовах виникла гостра потреба перезавантаження та системного оновлення всіх органів влади, сформованих переважно ще в радянську добу. В тому числі відбулися позачергові місцеві вибори, проведені 1994 р., якими передбачалося формування складу органів місцевого самоврядування усіх рівнів за мажоритарною системою відносної більшості. Важливо, що тепер і самовисуванці отримали право на участь у виборах, що досить позитивно вплинуло на розвиток демократії в Україні. Згідно із новим законом «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» обраним вважався кандидат, який одержав найбільшу кількість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менш як десять відсотків голосів виборців, внесених до списку виборців. Згідно з цим же законом вибори вважались такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше половини осіб, внесених до списків виборців⁷. Проте, варто визнати, що суспільні очікування, які пов'язувалися з радикальною зміною депутатського корпусу місцевих рад та керівництва органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських голів, голів районних та обласних рад), справилися лише незначною мірою. З приходом до влади президента Л. Кучми в Україні стали стійко проявлятися тенденції до формування авторитарного режиму. Невдовзі соціальною опорою та стейкхолдерами якого все більш впевнено ставали вітчизняні олігархи.

Що стосується місцевих виборів 1998 р., то суттєвих змін у їх системі не відбулось – застосовувався класичний варіант мажоритарної системи відносної більшості. Це означало, що перемогти здобував той кандидат, який набрав більше голосів, ніж конкурент, незалежно від кількості виборців, що проголосували. Перехід до мажоритарної системи відносної більшості мав неоднозначний за своїми наслідками характер. Так, при застосуванні цієї системи міг перемогти кандидат, який одержав відносну більшість голосів, але при цьому бути підтриманим незначною меншістю виборців. Тоді кандидати, аби отримати хоча б мінімальну перевагу перед іншими конкурентами, могли вдаватися до обіцянок, популістських гасел, закликів та використання інших нечесних методів боротьби⁸.

Місцеві вибори 1998 р. дали серйозний поштовх для осмислення нової ролі політичних партій та формування демократичної системи політично відповідального місцевого самоврядування. Проте й під час наступних виборів у 2002 р. попередня виборча система залишилася недоторканою. Тільки можливість створення блоків політичних партій і громадських організацій, кандидатів у депутати дозволяло пом'якшити її негативні наслідки. Все частіше депутатами місцевих рад ставали кандидати, які набрали меншість голосів від загальної кількості виборців. Це призводило до низького рівня представництва інтересів виборців у місцевих радах, зниження рівня суспільної довіри до обраних депутатів, зростання їх відриву від власних виборців. Незначна соціальна база виборчих органів самоврядування ставала ще вужчою після закінчення виборів, коли місцеві депутати починали використовувати свої владні повноваження у власних інтересах, які часто суперечили їх передвиборчим обіцянкам. Місцева влада і територіальна громада, виборці та обрані депутати втрачали безпосередній зв'язок. Ця проблема стала найбільш негативним наслідком застосування цього варіанту мажоритарної системи, оскільки фактично нівелювала саму ідею місцевого самоврядування⁹.

Важливо наголосити, що загальна картина результатів місцевих виборів в Україні дуже схожа з виборами до парламенту. Тому при їх аналізі варто уважно враховувати регіональний та етнополітичний виміри, власні вподобання обранців, ступінь довіри до них, ідеологічні пререференції виборців, агітаційні гасла та обіцянки кандидатів в певних округах.

Доцільно звернути увагу на зміну електоральних вподобань, зокрема взяти до уваги результати участі національно-демократичних партій у місцевих виборах 2002 р. Останні чітко засвідчили, що регіонами, в яких національно-демократичні сили одержали найбільшу підтримку, стали північно-західні області. Тобто, це є саме ті території України, де спостерігається ви-

⁷ Україна. Верховна Рада України, (1994). *Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад* Закон України № 3996а-ХІІ, 24 лютого 1994.

⁸ Нікіфорова, І., 2013. Система виборів до органів місцевого самоврядування як чинник розвитку політичної конкуренції, *Економіка. Фінанси. Право*, с. 42-43.

⁹ Ільницький, М., 2017. Проблеми виборів депутатів місцевих рад, *Наше право*, [online] № 1, с. 5-12. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2017_1_3> [Дата звернення 26 грудня 2019]

сокий рівень української національної ідентичності. Натомість південно-східні регіони можна охарактеризувати як такі, в яких партії правого центру одержали дуже низькі показники підтримки, відповідно українська національна ідентичність тут є слабкою¹⁰. Ці тенденції електоральних розколів мали далекосяжне значення для розвитку політичних процесів у нашій державі.

В контексті регіональних особливостей розвитку виборчого процесу до місцевих Рад варто уважніше простежити електоральні процеси на території Чернівецької області. Цей регіон має певні географічні та етнополітичні особливості, свою культурну самобутність. Формування сучасної Чернівецької області відбувалось у непростих умовах, що суттєво вплинуло як на її етнічний склад, так і політичні орієнтації населення. Загалом Чернівецька область є найменшою серед інших областей України, відповідно не має потенціалу особливого впливу на загальнонаціональну політику. Разом із цим крізь призму виборчого процесу спостерігається, що електоральні процеси на Буковині в цілому наближено відображають загальноукраїнські виборчі тенденції¹¹.

Так, до прикладу, в Чернівецькій області, результати виборів 2002 р. свідчать про те, що прихильники національно-демократичних ідей надавали перевагу Блоку Юлії Тимошенко, так як там були об'єднані різні політичні сили, зокрема й Українська республіканська партія, яка відстоювала тоді національні інтереси. Велику прихильність БЮТ здобув за рахунок опозиційних настроїв і підтримки протестного електорату правого спрямування, який зосереджений в основному саме в західних областях України¹². Відповідно на місцях також депутати від БЮТ отримували найбільше мандатів у місцевих Радах. Помітною також на цих виборах була перевага саме безпартійних самовисуванців. Іміджева модель безпартійного політика була ефективною, а образ більш привабливий, ніж партійна модель, відповідно, перша – користувалася більшою популярністю серед виборців. Саме тому багато кандидатів відходили від партійної приналежності або, вдаючись до різних маніпуляцій, навіть приховували її.

Новий етап формування виборчої системи до місцевих Рад розпочався з 2006 р., коли основним суб'єктом виборчого процесу були визначені політичні партії України. Відповідно цьому у виборчому законодавстві основним нововведенням став перехід до пропорційної виборчої системи закритих списків. Крім цього, в прийнятому тоді Законі «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 р. було уніфіковано певні виборчі процедури та введено нову систему формування дільничних виборчих комісій¹³, які фактично узаконили вирішальний вплив на виборчий процес з боку політичних партій.

Зокрема, стаття 74 Закону передбачала, що розподіл депутатських мандатів відбуватиметься між партіями та блоками, які подолали 3% виборчий бар'єр, а нерозподілені мандати розподіляються між партіями і блоками, які подолали виборчий бар'єр, за методом найбільших залишків. Право висунення кандидатів у депутати в єдиному багатомандатному виборчому окрузі Законом надано лише місцевим організаціям партій (блокам). Для формування складу сільських і селищних рад використовувалася система, яка передбачала, що вибори депутатів відповідних рад проводитимуться за мажоритарною системою відносною більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється вся територія села, селища¹⁴.

Здійснені нововведення заслуговують на уважніший розгляд, тому що вони мали далекосяжні не лише для виборчої, але й для партійної, та й всієї політичної системи України наслідки. Що ж ці нововведення означали на практиці? Проведення місцевих виборів 2006 р., які вперше відбулись за пропорційною системою, з однієї сторони посприяло посиленню ролі інституту

¹⁰ Максимець, Б., 2013. Вплив національної ідентичності на результати місцевих виборів початку XXI ст. в Україні, *Грані*, № 10. С. 41.

¹¹ Круглашов, А., Гуйтор, М., 2007. *Особливості політичного процесу в Чернівецькій області* [online] Політичні студії в Україні. Режим доступу: <<http://postua.info/news.php?nid=16>> [Дата звернення 21 січня 2020 р.]

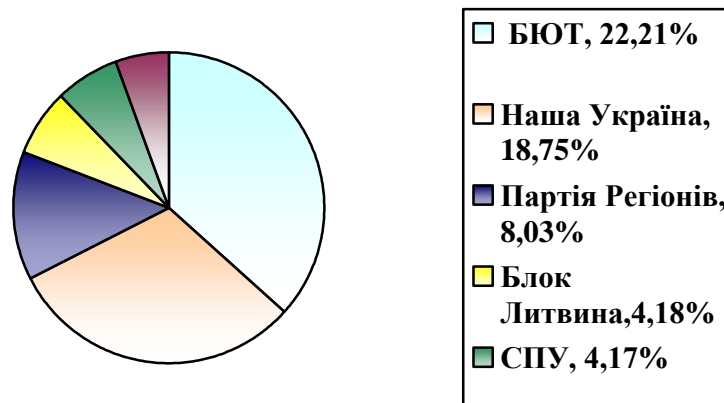
¹² Бурдяк, В., Сакрієр, О., 2014. *Вибори 2002: специфіка виборчого процесу в Чернівецькій області. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», с. 244-245.

¹³ Україна. Верховна Рада України (2010). *Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів*: Закон України № 1667-IV, 6 квітня 2004.

¹⁴ Там само.

політичної партії, зменшенню адміністративного тиску на окремих депутатах, зростанню можливості урахування думок навіть відносно незначних суспільних груп¹⁵. Але поруч із цим, внаслідок реалізації законодавчих нововведень, зв'язок кандидатів із виборцями суттєво послаблювався або, переважно навіть втрачався. Останні мали керуватися в більшій мірі інтересами та програмними гаслами партії, аніж суб'єктивним чинником, таким як особиста прихильність до кандидата (нерідко ця прихильність здобувалась нечесним шляхом у вигляді підкупу чи красномовних, але не реалістичних обіцянок). Тобто, зменшувався реальний вплив кандидата в своєму окрузі на електорат, що мало би привести до більш адекватним потребам і очікуванням громадян результатам проведення виборів. Та з іншої сторони виникали недоліки – виборці втрачали довіру до обранців, тому ще не знали, кого вони обрали і хто представлятиме інтереси обраної партії. Проведення виборів за цим законом виявило його суперечності, суттєву недосконалість, а також соціально-політичну невідповідність запровадженої ним виборчої системи інтересам місцевих громад і більшості виборців України. Наслідком такого поширення пропорційної системи на місцевому рівні стала надмірна політизація (у вигляді партизації) місцевих рад, замість зосередження їх уваги на вирішенні нагальних проблем місцевих громад¹⁶.

Знову ж таки, звертаючись до результатів голосування в Чернівецькій області, спостерігаємо, що прихильність до Блоку Юлії Тимошенко у порівнянні з попередніми виборами лише зросла – БЮТівці набрали найбільшу кількість голосів та отримали 38 мандатів до Чернівецької обласної ради з найвищим результатом. Крім БЮТ, виборчий поріг у 3% пройшли «Наша Україна», Партія регіонів, Блок Литвина, СПУ, Пора. (Див. Діаграму 1)

Діаграма 1. Результати виборів до Чернівецької обласної ради 2006 р.

Джерело: <https://cutt.ly/O0NHgXT>.

До складу Чернівецької міської ради також пройшли шість партій, зокрема, це БЮТ, НСНУ, СПУ, ОБ «Не так!», Партія регіонів, а також, неочікувано як для представників політичних партій та ЗМІ, так і для мешканців міста, партія «Віче», яка не проводила жодних активних агітаційних дій щодо виборців¹⁷.

БЮТ мав найбільшу перевагу в органах місцевого самоврядування в містах обласного значення – Чернівцях і Новодністровську, а також у частині сільських районів, «Наша Україна» була партією виконавчої влади – голова Чернівецької ОДА, майже усі його заступники і 9 з 11 голів райдержадміністрацій тоді були членами саме цієї партії. Позиції «Нашої України» порівняно з парламентськими і президентськими виборами 2004 р. дещо послабилися, внаслідок втрати репутації президента В. Ющенка, та, як ми бачимо за результатами, незначною мірою. Тобто, електоральна картина виглядала таким чином, що виборці ще не повністю розчарували-

¹⁵ Манайло-Приходько Р., 2018. *Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України*. Дис. кандид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, с. 170.

¹⁶ Ставнійчук, М., 2009. «Закрита» виборча система вичерпала себе [online]. ZN.UA. Режим доступу: <https://dt.ua/POLITICS/zakrita_viborcha_sistema_vicherpala_sebe.html> [Дата звернення 19 грудня 2019]

¹⁷ Бурдяк, В., 2014. Стратегія політичних партій у виборах 2006 року в Чернівецькій області. *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», с. 311.

ся в тих ідеалах, які вони відстоювали на майданах 2004 р., але рівень підтримки політичних сил, які не змогли виправдати їх сподівань за час, що минув відтоді, зазнав певних змін¹⁸.

В другій половині 2000-х рр. політична ситуація в країні значно змінювалися. «Помаранчева» влада не змогла виправдати низку очікувань українського народу та виявилася неспроможною навести обіцяний лад, як у парламенті, так і у державі. Як результат, зросла популярність її основного опонента й невгамовного критика – Партії Регіонів, яка, перебуваючи в опозиції, активно здобувала прихильність усіх незадоволених та згуртовувала навколо себе розчарованих у політиці «помаранчевих». Такий перехід подій значно вплинув на виборчий процес 2010 р., в країні в цілому і на місцях зокрема.

Після того, як Віктор Янукович потрапив у крісло Президента в 2010 р., Партія Регіонів значно посилила свої позиції і в парламенті. Сформувалась нова коаліція, до складу якої входили ПР, Комуністична партія України, Блок Литвина. Владні представники тогочасного політичного режиму, спираючись на партійну мережу регіоналів та відповідний кадровий потенціал, сприяли все більшій концентрації влади в руках Януковича та Партії Регіонів. За мету новообраний президент взяв побудову жорсткої вертикалі влади, орієнтованої на взірець консолідованого авторитаризму в путінській Росії. Тоді ще мало кому уявлявся зловісний і плановий характер цих зусиль президентської команди і наслідки спроб тотального опанування всією системою державної влади ставлеником Кремля.

Щоб отримати надійний контроль над владою на місцях, напередодні місцевих виборів відбулась чергова зміна Закону про вибори до місцевих Рад, що передбачала ряд нововведень. Вибори регулювалися Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 р., який знову передбачав зміну виборчої системи, а саме перехід до змішаної системи. Згідно із статтею 2 цього Закону, депутати сільських і селищних рад обиралися за мажоритарною системою відносною більшості, а депутати районних, міських та обласних рад – за змішаною. За змішаною системою половина складу певної ради обирається за виборчими списками кандидатів у депутати від місцевих організацій політичних партій у багатомандатному виборчому окрузі, а половина – за мажоритарною системою відносною більшості в одномандатних виборчих округах¹⁹. Крім цього, для досягнення контролю над місцевими Радами, у серпні 2010 р. було прийнято додаткові зміни до Закону, які запроваджували порядок формування виборчих комісій, що надавав перевагу саме парламентським партіям, тим самим обмежуючи права і можливості інших партій. Відповідно до Закону, регіонали отримали право делегувати до складу територіальних комісій 15 членів, тоді як усі інші зареєстровані у відповідній адміністративно-територіальній одиниці місцеві організації політичних партій, що мали намір висувати кандидатів на місцевих виборах, могли делегувати лише трьох членів до складу комісій²⁰. Маніпулятивний і відверто шахрайський характер таких останніх нововведень мав мало спільного з турботою про забезпечення рівних прав і можливостей суб'єктів виборчого процесу.

Місцеві вибори-2010 проходили дуже неспокійно та навіть були названими Ю. Тимошенко «найбруднішими виборами в історії незалежної України». Вона переконана, що влада регіоналів у цьому виборчому процесі прагнула завершити монополізацію, ліквідувати справжню опозицію і зміцнити кишенькову опозицію, яка не становить загрози владі, а також апробувати систему фальсифікацій на майбутніх виборах до парламенту²¹.

Таким чином, законодавець використав ці місцеві вибори як спосіб усунути реальну інституційну альтернативу до виконавчої влади – органи місцевого самоврядування. Усі ці чинники

¹⁸ Круглашов, А., Гуйтор, М., 2007. *Особливості політичного процесу в Чернівецькій області* [online] Політичні студії в Україні. Режим доступу: <<http://postua.info/news.php?nid=16>> [Дата звернення 21 січня 2020 р.]

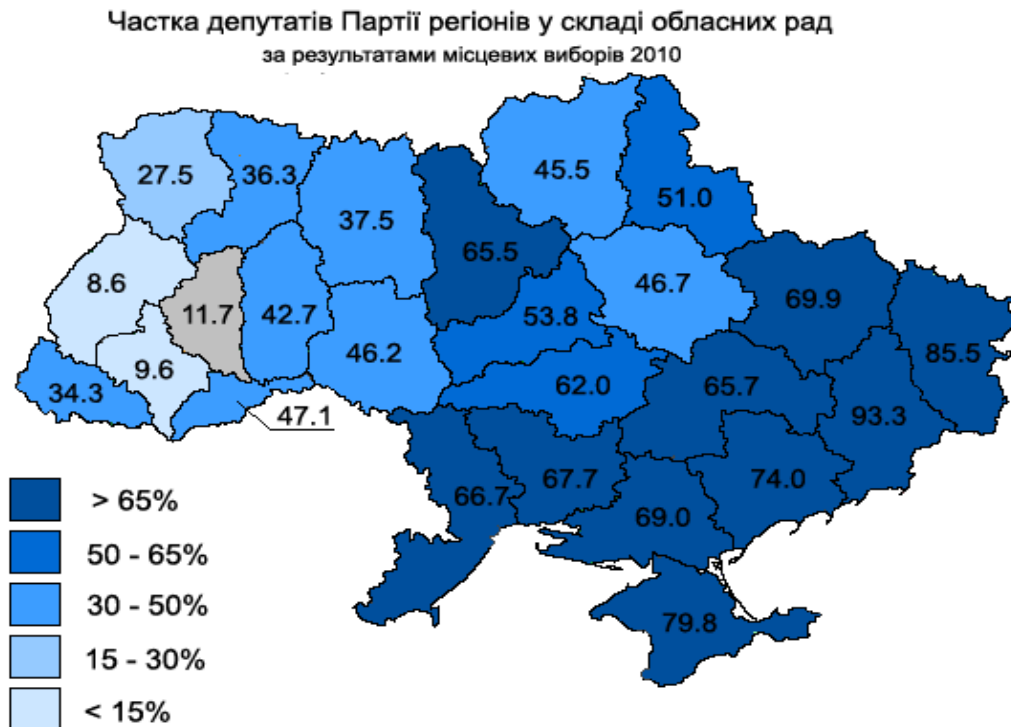
¹⁹ Україна. Верховна Рада України (2010). *Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів* Закон України № 2487-VI, 10 липня 2010.

²⁰ Конончук, С., ред., Горобчишина, С., 2016. *Динаміка партійного представництва в Україні після Революції Гідності*. Київ: ТОВ «Агентство Україна», с. 7.

²¹ Zaxid.net, 2010. *Це були найбрудніші вибори в історії України, – Тимошенко*. [online] Режим доступу: <https://zaxid.net/tse_buli_naybrudnishi_vibori_v_istoriyi_ukrayini__timoshenko_n1115714> [Дата звернення 26 грудня 2019 р.]

привели до формування партійної системи з єдиною домінуючою партією. «Підлаштувавши» Закон під себе, Партії регіонів таки вдалося отримати бажаних результатів (Див рис. 1).

Рис. 1. Результати голосування на місцевих виборах 2010 року.

Джерело: <https://cutt.ly/u0HHQRs>.

Зокрема, звертаючись до більш детального розгляду ситуації у Чернівецькій області після місцевих виборів 2010 р., відзначимо, що Партія регіонів отримала 48 депутатських мандатів зі 104 в обласній раді. Такого безпрецедентного в історії виборів у регіоні для цієї партії високого результату регіоналам вдалось досягти завдяки мажоритарній складовій виборів. Подібна ситуація склалась і у Чернівецькій міській раді. Регіонали, отримавши 16 мандатів із 60 сформували більшість та невдовзі достроково припинили повноваження Чернівецького міського голови М. Федорука, обравши секретарем ради від ПР В. Михайлішина, який тривалий час до Революції гідності включно виконував обов'язки міського голови²². Партія регіонів отримала контроль над всією політичною владою у Чернівецькій області, при чому в Чернівецькій та Новодністровській радах – це відбулося всупереч волі виборців і формальній партійній структурі цих рад. Ці події чітко показали методи роботи влади регіоналів, для якої ціль виправдовувала засоби. Однак законність і правомірність цих методів була більш аніж сумнівною.

Не дивно, що такі масові зловживання, починаючи від конституційного перевороту початку правління В. Януковича і завершуючи його спробами розвернути Україну від європейської інтеграції до входження в орбіту євразійської політики Росії, викликали все більше роздратування та супротив суспільства. Не дивно, що крах правлячої влади настав раніше термінів отриманих нею повноважень, в зв'язку із розбіжністю інтересів і політики Президента та народу України, з чого, власне, і почалась Революція гідності в Україні. В. Януковичу довелося з ганьбою залишити крісло Президента, рятуючись втечею, а регіоналам – втратити довіру серед населення та припинити діяльність до цього, здавалось, всесильної партії.

Позиції Партії регіонів почали різко слабшати в лютому 2014 р., коли з боку влади застосувались насильницькі дії щодо громадян, які героїчно відстоювали національні інтереси та європейську майбутність України на Майдані, її парламентська фракція поступово, але впевне-

²² Стефурак, М., 2016. Специфіка проведення місцевих виборів та функціонування інституту політичної опозиції (на прикладі західних областей України), *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса*. №№ 3–4, с. 330.

но втрачала свою більшість (втеча Президента відіграла тут провідну роль). Внаслідок такого перебігу подій відбулись позачергові президентські вибори, де абсолютну більшість голосів набрав лідер маловідомої партії «Солідарність», колишній опозиціонер – Петро Порошенко. Таку «легку» перемогу Петро Порошенко здобув завдяки розчаруванню виборців у всіх попередніх політичних лідерах та їх недовіру до жодної відомої з попередніх років політичної партії. На результати виборів суттєво вплинули російська окупація Криму та бойові дії на сході України, що певною мірою зменшили поляризацію виборчих настроїв. Незважаючи на те, що на парламентських виборах 2014 р. інструменти нечесної боротьби за владу однозначно використовувались менше, ніж під час виборів до Верховної Ради 2012 р., ситуація все ж таки зіграла на руку саме президентській партії, яка отримала 69 депутатів-мажоритарників. Тому цілком закономірно, що ні Президент Порошенко, ні члени парламентської коаліції не намагалися змінити виборчу систему, залишивши в силі чинну модель²³.

Щодо законодавства про місцеві вибори, то тут передбачалися нові зміни. Так, згідно із прийнятим новим Законом «Про місцеві вибори» від 2015 р. насамперед була запроваджена пропорційна система з відкритими партійними списками, оскільки практика попередніх виборів показала, що система із закритими списками призводить до втрати зв'язку між виборцями і депутатами, створює передумови для «торгівлі» місцями у списках, отже, додатково стимулює корупцію як самих політичних партій, так і через них – органів влади в центрі та на місцях²⁴.

Перевагою такої виборчої системи, у порівнянні зі змішаною, є забезпечення виконання відповідними радами функцій представництва спільних інтересів територіальних громад, а також можливість виборців голосувати за конкретних кандидатів у депутати у всіх округах, утворених в межах території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Звісно, має місце такий негативний наслідок, як збереження впливу адміністративного ресурсу та підкупу виборців на результати виборів. Однак мінімізація такого впливу залежить не стільки від виборчої системи як такої, скільки від ефективності роботи правоохоронних органів²⁵ та ставлення самих громадян до таких практик. Натомість вибори голів сільських, селищних, міських проводились за мажоритарною системою.

Крім цього, було збільшено виборчий бар'єр з 3% до 5%. Визначено, що перший кандидат у списку партії, яка подолає встановлений бар'єр, автоматично проходить до відповідної ради, незалежно від того, чи віддали виборці за нього особисто свої голоси, чи ні²⁶. Остання обставина стала сумнівною новацією і заклала суперечності між правами та запитам виборців, з одного боку, та корпоративними інтересами керівництва партіями та їх місцевими осередками.

Аналізуючи розвиток виборчих процесів у нашій країні в останні роки, потрібно звернути увагу на їх взаємозв'язок з процесами децентралізації влади, що почалися з квітня 2014 р. та характеризувалися низкою суперечностей. Так, об'єднані громади через недосконалість виборчого законодавства, отримали проблеми з представництвом громадян у місцевій раді²⁷. На думку Любомира Сковчиляса, після завершення процесу децентралізації у громад зросли фінансово-економічні можливості, водночас новостворені райони через недостатню урегульованість стали «холостою» ланкою в територіально-адміністративній структурі²⁸

²³ Яковлев, М., ред., Гарань, О., 2015. *Україна після Євромайдану: досягнення та виклики*. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, с. 35.

²⁴ Наход, М., Хромова, Ю., 2015. Деякі проблемні питання проведення якісних місцевих виборів за новим виборчим законом: науково-практичний аспект, *Державне будівництво*, № 1, с. 5.

²⁵ Опора, 2015. *Концепція нової редакції Закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»*. [online] Режим доступу: <<https://www.oporaua.org/news/vybory/7492-koncepcija-novoji-redakcii-zakonu-pro-miscevi-vybory>> [Дата звернення 17 січня 2019]

²⁶ Україна. Верховна Рада України, (2015). *Про місцеві вибори* Закон України № 595-VIII 14 липня 2015.

²⁷ Sabadash, N., & Kruglashov, A., 2022. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public Policy and Administration*, 21(1), p. 24.

²⁸ Сковчиляс, Л., 2021. Місцеві вибори 2020: основні тренди на тлі унікальних передумов.: *Тези звітної наукової конференції філософського факультету*. [online], Львів, Україна, с. 148. Режим доступу: <<https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Tezy-konferentsii-2021.pdf#page=146>> [Дата звернення 17 вересня 2021]

Внаслідок значної нерівномірності кількості мешканців у населених пунктах, практично було неможливо реалізувати пропорційне за кількістю виборців представництво населених пунктів у радах ОТГ таким чином, щоб кожен населений пункт був представлений хоча б одним депутатом у відповідній раді²⁹. Така ситуація характеризує недосконалість діючого на той час Закону та певні його прогалини, хоча в цілому Закон, який замінив попередній, містив нововведення, які несли в собі й позитивні новації. На думку Директора з науки та розвитку Інституту громадянського суспільства Анатолія Ткачука: «Вибори-2015 не можуть бути проведені на новій територіальній основі. Якщо серйозно будуть внесені зміни до Конституції, змінені повноваження органів місцевого самоврядування, то потрібно буде провести перевибори»³⁰. Але зміни до Конституції, необхідні для завершення легалізації процесів децентралізації влади не були прийняті ані тоді, ані донині.

У Чернівецькій області за результатами виборів 2015 р. до Обласної ради пройшли 10 партій, які подолали 5% бар'єр по 64 округам. (Див.табл. 1).

Таблиця 1.

Результати виборів до Чернівецької обласної ради 2015

Місце	Партія	% голосів	Кількість голосів	Усього місць
1	Блок Петра Порошенка «Солідарність»	21,72%	63 544	15
2	ВО «Батьківщина»	17,92%	52 429	12
3	Аграрна партія України	10,35%	30 274	7
4	Об'єднання «Самопоміч»	6,98%	20 420	5
5	Радикальна партія Олега Ляшка	6,84%	19 997	5
6	«Громадський рух «Народний контроль»»	6,35%	18 578	4
7	ВО «Свобода»	5,92%	17 309	4
8	«Наш край»	5,43%	15 890	4
9	«Опозиційний блок»	5,20%	15 214	4
10	УКРОП	5,18%	15 146	4

Джерело: складено на основі даних Чернівецької обласної громадської організації «Комітет виборців» <http://buktoloka.com.ua/?p=1043>.

Як бачимо, репутація тогочасного Президента П. Порошенка відіграла свою роль під час виборчого процесу до місцевих Рад в Чернівцях та БПП набрав найбільшу кількість голосів. Не залишала лідерських позицій і партія Ю.Тимошенко, яка користується підтримкою буковинців упродовж останніх декількох виборчих кампаній. Зокрема на виборах голови обласної Ради перемогу здобув кандидат від «Батьківщини» – Іван Мунтян. Трійку лідерів закрила Аграрна партія України, яка набрала достатньо значну кількість голосів. Власне, наведені результати відображають загальноукраїнську тенденцію голосування і яскравих регіональних особливо-

²⁹ Васильченко, С. *Проблемні питання представництва населених пунктів, що входять до складу ОТГ, у радах ОТГ*. [online] Режим доступу: <<https://bit.ly/3C4W3C5>> [Дата звернення 26 грудня 2019]

³⁰ Радіосвобода, 2015. *Чи відбудеться децентралізація до місцевих виборів?*. [online] Режим доступу: <<https://www.radiosvoboda.org/a/27095503.html>> [Дата звернення 30 січня 2020]

стей, як таких, тут немає³¹. Однак від інших областей, Чернівецьку область відрізняла прихильність частини виборців до Аграрної партії, адже вона пройшла виборчий бар'єр та отримала місця у радах лише у 5-ти областях України.

Черговий зміни виборчого законодавства відбулися у зв'язку з проведенням місцевих виборів у жовтні 2020 р. Вони, до певної міри закріпили певне, хоча й далеко не повне, завершення процесів децентралізації влади. 1 січня 2020 р. був ухвалений новий Виборчий кодекс, згідно з яким відбулися останні вибори. Кодекс визначив, що вибори депутатів місцевих рад проводяться за двома системами: за мажоритарною в містах, де населення менше 90 тисяч осіб і за пропорційною, де – більше 90 тисяч осіб. Вибори голів територіальних громад відбувалися за мажоритарною системою: для виборів сільських, селищних, міських голів та старост відносної більшості з голосуванням в єдиному одномандатному окрузі, для виборів міських голів у містах з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб – абсолютної більшості³². Однак незадовго до початку виборів був ухвалений Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо вдосконалення виборчого законодавства, згідно з яким поріг виборців зменшився з 90 тисяч осіб до 10 тисяч. Так обрання місцевих депутатів до обласної, районної рад і рад територіальних громад із кількістю понад 10 тисяч виборців проходило за пропорційною системою із гнучкими списками. Водночас висуватися в таких громадах могли лише кандидати від політпартії. Останні вони могли розмістити від 5 до 12 кандидатів у депутати³³.

На цій основі у 2020 році було проведено чергові місцеві вибори, на яких громадяни України обрали депутатів місцевих рад, а також сільських, селищних і міських голів. Відбулися й перші вибори у об'єднаних територіальних громадах, на яких були обрані депутати сільських, селищних, міських рад, а також сільські, селищні й міські голови. Вперше пройшли вибори до районних рад, оскільки старі райони були ліквідовані і натомість створені нові у зв'язку з укрупненням районів України. Попри певні позитивні нововведення, модель виборів до місцевих рад залишилася принципово такою ж, як і на попередніх виборах. Відтак і самі вибори 2020 р. породили подібні ж системні недоліки у функціонуванні новообраних рад та діяльності місцевих голів.

Висновки

Отже, можна узагальнити, що після кожних проведених місцевих виборів в Україні жодна із виборчих систем виявилася не бездоганною з точки зору її відповідності демократичним стандартам. Переважно вона відбивала інтереси правлячих політичних сил і тому викликала багато запитань із боку експертів, політиків та населення. Кожна з цих систем породжувала свої недоліки, які проявлялися, наприклад, у підкупі виборців, «торгуванні» місцями у радах, застосуванні брудних виборчих технологій, ігноруванні запитів великої частини виборців тощо. Попри те, що національне законодавство з роками удосконалювалося, не можна однозначно стверджувати, що запровадження нової системи належним чином усувало недоліки попередньої. Натомість у ній з'явилися нові недоліки та прогалини.

Однак, можна відзначити, що за останні роки влада в Україні все ж змушена дотримуватися європейського курсу в організації проведення місцевих виборів, які мають у цілому демократичний характер та демонструють відносно високу ефективність і дієвість в практиці їх проведення. Звісно, в процесі цих змін важливо враховувати регіональні, етнічні та інші особливості України як держави. Та все ж, виборче законодавство поступово змінюється і його спрямування на проведення чесних ефективних виборів підтверджується запровадженням пропорційної системи з відкритими списками.

³¹ Остапеч, Ю., Копинець, Ю., 2021. Регіональні особливості електоральних практик в Україні у контексті місцевих виборів 2020 року. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики*, [online] №5, с. 22. Режим доступу: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36686>> [Дата звернення 10 жовтня 2021]

³² Україна. Верховна Рада України (2019). *Виборчий кодекс України* Закон, Кодекс № 396-IX 19 грудня 2019.

³³ Лебедюк, В., 2022. Ефекти виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року в Україні: регіональний контекст (The effects of electoral reform in Ukraine's 2020 local elections: the regional context). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, № 42, с. 260-267.

Тим не менше, попри певні позитивні зміни у виборчому законодавстві після 2014 р., практичний досвід формування новообраних місцевих Рад демонструє існування широкого кола проблем в дієвості та результативності роботи місцевих Рад, засвідчує відсутність у виборців надійних механізмів контролю за діяльністю своїх обранців і обмежений вплив на якість їх роботи. Новий виборчий Кодекс до певної міри усуває окремі недоліки діючої моделі виборів, але він не вирішує всі ті проблеми в діяльності місцевих Рад, які обумовлені, в тому числі недосконалістю існуючої системи місцевих виборів. Це вимагає подальших зусиль із уважного вивчення здобутого досвіду виборів до місцевих ради, належного та своєчасного перегляду їх правових засад та інституційних основ.

Список джерел

1. Бурдяк, В., 2014. Стратегія політичних партій у виборах 2006 року в Чернівецькій області // *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 552 с.
2. Бурдяк, В., Сакрієр, О., 2014. Вибори 2002: специфіка виборчого процесу в Чернівецькій області. *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 552 с.
3. Васильченко, С. *Проблемні питання представництва населених пунктів, що входять до складу ОТГ, у радах ОТГ*. [online] Режим доступу: <<https://bit.ly/3C4W3C5>> [Дата звернення 26 грудня 2019]
4. Ващенко, К., Корнієнко, В. Види виборчих систем. Режим доступу: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/102..htm [19 грудня 2019]
5. Ільницький, М., 2017. Проблеми виборів депутатів місцевих рад, *Наше право*, [online] № 1, с. 5-12. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2017_1_3> [Дата звернення 26 грудня 2019]
6. Кобута, С., Кобута, Л., 2010. Демократичні вибори в Україні 1990 року: особливості проведення та наслідки, *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. №17, с. 35-45.
7. Конончук, С., ред., Горобчишина, С., 2016. *Динаміка партійного представництва в Україні після Революції Гідності*. Київ: ТОВ «Агентство Україна».
8. Круглашов, А., Гуйтор, М., 2007. *Особливості політичного процесу в Чернівецькій області* [online] Політичні студії в Україні. Режим доступу: <<http://postua.info/news.php?nid=16>> [Дата звернення 21 січня 2020 р.]
9. Лебедюк, В., 2022. Ефекти виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року в Україні: регіональний контекст (The effects of electoral reform in Ukraine's 2020 local elections: the regional context). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, № 42, с. 260-267.
10. Максимець, Б., 2013. Вплив національної ідентичності на результати місцевих виборів початку XXI ст. в Україні, *Грані*, № 10. С. 40-45.
11. Манайло-Приходько, Р., 2018. *Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України*. Дис. кандид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка.
12. Наход, М., Хромова, Ю., 2015. Деякі проблемні питання проведення якісних місцевих виборів за новим виборчим законом: науково-практичний аспект, *Державне будівництво*, № 1, 12 с.
13. Нікіфорова, І., 2013. Система виборів до органів місцевого самоврядування як чинник розвитку політичної конкуренції, *Економіка. Фінанси. Право*, с. 42-43.
14. Опора, 2015. *Концепція нової редакції Закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»*. [online] Режим доступу: <<https://www.oporaua.org/news/vyborgy/7492-koncepcija-novoji-redakciji-zakonu-promiscevi-vyborgy>> [Дата звернення 17 січня 2019]
15. Остапець, Ю., Копинець, Ю., 2021. Регіональні особливості електоральних практик в Україні у контексті місцевих виборів 2020 року. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики*, [online] №5, 14-33. Режим доступу: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/handle/lib/36686>> [Дата звернення 10 жовтня 2021]
16. Радіосвобода, 2015. *Чи відбудеться децентралізація до місцевих виборів?*. [online] Режим доступу: <<https://www.radiosvoboda.org/a/27095503.html>> [Дата звернення 30 січня 2020]

17. Сkochиляс, Л., 2021. Місцеві вибори 2020: основні тренди на тлі унікальних передумов.: *Тези звітної наукової конференції філософського факультету*. [online], Львів, Україна, с. 146-149. Режим доступу: <<https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Tezy-konferentsii-2021.pdf#page=146>> [Дата звернення 17 вересня 2021]
18. Ставнійчук, М., 2009. «Закрита» виборча система вичерпала себе [online]. ZN.UA. Режим доступу: https://dt.ua/POLITICS/zakrita_viborcha_sistema_vicherpala_sebe.html [Дата звернення 19 грудня 2019]
19. Стефурак, М., 2016. Специфіка проведення місцевих виборів та функціонування інституту політичної опозиції (на прикладі західних областей України), *Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф.Кураса*. №№ 3–4, с. 330
20. Україна. Верховна Рада України (2010). *Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів*: Закон України № 1667-IV, 6 квітня 2004.
21. Україна. Верховна Рада України (2010). *Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів* Закон України № 2487-VI, 10 липня 2010.
22. Україна. Верховна Рада України (2015). *Про місцеві вибори* Закон України № 595-VIII 14 липня 2015.
23. Україна. Верховна Рада України (2019). *Виборчий кодекс України* Закон, Кодекс № 396-IX 19 грудня 2019.
24. Україна. Верховна Рада України, (1990). *Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР* Закон України № 8305-XI, 27 жовтня 1989.
25. Україна. Верховна Рада України, (1994). *Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад* Закон України № 3996a-XII, 24 лютого 1994.
26. Яковлев, М., ред., Гарань, О., 2015. *Україна після Євромайдану: досягнення та виклики*. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.
27. Sabadash, N., & Kruglashov, A., 2022. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public Policy and Administration*, 21(1)
28. Zaxid.net, 2010. *Це були найбрудніші вибори в історії України, – Тимошенко*. [online] Режим доступу: <https://zaxid.net/tse_buli_naybrudnishi_vibori_v_istoriyi_ukrayini_timoshenko_n1115714> [Дата звернення 26 грудня 2019 р.]

References

1. Burdiak, V., 2014. *Stratehiia politychnykh partii u vyborakh 2006 roku v Chernivetskii oblasti // Elektoralni protsesy Ukrainy v rehionalnomu vymiri: Bukovyna i Zakarpattia*. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 552 s.
2. Burdiak, V., Sakriier, O, 2014. *Vybory 2002: spetsyfika vyborchoho protsesu v Chernivetskii oblasti. Elektoralni protsesy Ukrainy v rehionalnomu vymiri: Bukovyna i Zakarpattia*. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 552 s.
3. Vasylichenko, S. *Problemni pytannia predstavnytstva naselenykh punktiv, shcho vkhodiat do skladu OTH, u radakh OTH*. [online] Rezhym dostupu: <<https://bit.ly/3C4W3C5> > [Data zvernennia 26 hrudnia 2019]
4. Vashchenko, K., Korniienko, V. *Vydy vyborchykh system*. Rezhym dostupu: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/102..htm [19 hrudnia 2019]
5. Pnytskyi, M., 2017. *Problemy vyboriv deputativ mistsevykh rad*, Nashe pravo, [online] № 1, s. 5-12. Rezhym dostupu: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2017_1_3> [Data zvernennia 26 hrudnia 2019]
6. Kobuta, S., Kobuta, L., 2010. *Demokratychni vybory v Ukraini 1990 roku: osoblyvosti provedennia ta naslidky*, Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia. №17, s. 35-45.
7. Kononchuk, S., red., Horobchysyna, S., 2016. *Dynamika partiinoho predstavnytstva v Ukraini pislia Revoliutsii Hidnosti*. Kyiv: TOV «Ahentstvo Ukraina».
8. Kruglashov, A., Huitor, M., 2007. *Osoblyvosti politychnoho protsesu v Chernivetskii oblasti* [online] Politychni studii v Ukraini. Rezhym dostupu: <<http://postua.info/news.php?nid=16>> [Data zvernennia 21 sichnia 2020 r.]
9. Lebediuk, V., 2022. *Efekty vyborchoi reformy na mistsevykh vyborakh 2020 roku v Ukraini: rehionalnyi kontekst (The effects of electoral reform in Ukraines 2020 local elections: the*

regional context). Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politologichni studii, № 42, s. 260-267.

10. Maksymets, B., 2013. *Vplyv natsionalnoi identychnosti na rezultaty mistsevykh vyboriv pochatku XXI st. v Ukraini*, Hrani, № 10. S. 40-45.

11. Manailo-Prykhodko, R., 2018. *Rehionalnyi vymir rozvytku ta funktsionuvannia partiinoi systemy Ukrainy*. Dys. kand. nauk, Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.

12. Nakhod, M., Khromova, Yu., 2015. *Deiaki problemni pytannia provedennia yakisnykh mistsevykh vyboriv za novym vyborchym zakonom: naukovo-praktychnyi aspekt*, Derzhavne budivnytstvo, № 1, 12 s.

13. Nikiforova, I., 2013. *Systema vyboriv do orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak chynnyk rozvytku politychnoi konkurentsii*, Ekonomika. Finansy. Pravo, s.42-43.

14. Opora, 2015. *Kontsepsiia novoi redaktsii Zakonu «Pro vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi respubliky Krym, mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskykh holiv»*. [online] Rezhym dostupu: <<https://www.oporaua.org/news/vybory/7492-koncepcija-novoji-redakciji-zakonu-pro-miscevi-vybory>> [Data zvernennia 17 sichnia 2019]

15. Ostapets, Yu., Kopynets, Yu., 2021. *Rehionalni osoblyvosti elektoralnykh praktyk v Ukraini u konteksti mistsevykh vyboriv 2020 roku*. Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky, [online] №5, 14-33. Rezhym dostupu: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36686>> [Data zvernennia 10 zhovtnia 2021]

16. Radiosvoboda, 2015. *Chy vidbudetsia detsentralizatsiia do mistsevykh vyboriv?*. [online] Rezhym dostupu: <<https://www.radiosvoboda.org/a/27095503.html> > [Data zvernennia 30 sichnia 2020]

17. Skochylas, L., 2021. *Mistsevi vybory2020: osnovni trendy na tli unikalnykh peredumov : Tezy zvitnoi naukovo konferentsii filosofskoho fakultetu*. [online], Lviv, Ukraina, s. 146-149. Rezhym dostupu: <<https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Tezy-konferentsii-2021.pdf#page=146>> [Data zvernennia 17 veresnia 2021]

18. Stavniiichuk, M., 2009. *«Zakryta» vyborcha systema vycherpala sebe* [online]. ZN.UA. Rezhym dostupu: https://dt.ua/POLITICS/zakrita_viborcha_sistema_vicherpala_sebe.html [Data zvernennia 19 hrudnia 2019]

19. Stefurak, M., 2016. *Spetsyfika provedennia mistsevykh vyboriv ta funktsionuvannia instytutu politychnoi opozytzii (na prykladi zakhidnykh oblastei Ukrainy)*, Naukovi zapysky IPIEND im. I.F.Kurasa. №№ 3–4, s. 330

20. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy (2010). *Pro vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskykh holiv: Zakon Ukrainy № 1667-IV*, 6 kvitnia 2004.

21. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy (2010). *Pro vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskykh holiv* Zakon Ukrainy № 2487-VI, 10 lypnia 2010.

22. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). *Pro mistsevi vybory* Zakon Ukrainy № 595-VIII 14 lypnia 2015.

23. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). *Vyborchyi kodeks Ukrainy* Zakon, Kodeks № 396-IX 19 hrudnia 2019.

24. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy, (1990). *Pro vybory deputativ mistsevykh Rad narodnykh deputativ Ukrainskoi RSR* Zakon Ukrainy № 8305-XI, 27 zhovtnia 1989.

25. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy, (1994). *Pro vybory deputativ i holiv silskykh, selyshchnykh, raionnykh, miskykh, raionnykh u mistakh, oblasnykh Rad* Zakon Ukrainy № 3996a-KhII, 24 liutoho 1994.

26. Iakovliev, M., red., Haran, O., 2015. *Ukraina pislia Yevromaidanu: dosiahnennia ta vyklyky*. Kyiv: Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva.

27. Sabadash, N., & Kruglashov, A., 2022. *Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratization and National Security*. Public Policy and Administration, 21(1)

28. Zaxid.net, 2010. *Tse buli naibrudnishi vybory v istorii Ukrainy, – Tymoshenko*. [online] Rezhym dostupu: <https://zaxid.net/tse_buli_naybrudnishi_vibory_v_istoriyi_ukrayini__timoshenko_n115714> [Data zvernennia 26 hrudnia 2019 r.]